

Dr Hamdija Kapidžić

KONGRES EVROPSKIH ARHEOLOGA I ANTROPOLOGA U SARAJEVU U AVGUSTU 1894. GODINE

Okupacijom Bosne i Hercegovine Austro-Ugarska je ne samo vojnički i ekonomski obezbijedila posjed ove zemlje nego i naslijeđene težnje daljeg prodiranja na Balkan dolinom Lima, preko Novopazar-skog sandžaka. Da bi se pred civilizovanim svijetom opravdala okupa-cija Bosne i Hercegovine trebalo je organizovati istraživanje prirodnih bogatstava zemlje, kao i njene prošlosti, naročito one daleke, koja nije bila poznata učenom evropskom svijetu. U tu svrhu krstarile su zem-ljom čitave ekipe naučnika koji su istraživali rudna bogatstva. Da bi se mogla reprezentovati evropskoj učenj publici kao nosilac civiliza-cije, nova okupaciona vlast je iskoristila težnje pojedinih obrazovanih domaćih ljudi za organizovanjem centra za naučni rad. Taj centar bio je formiran u Zemaljskom muzeju, koji je počeo da djeluje od febru-ara 1888. g. Treba imati na umu da se ova naučna institucija javila upravo u eri djelovanja zajedničkog ministra finansija B. Kalaja, u čiju je nadležnost spadala vrhovna administracija Bosne i Hercegovine. Organizator civilne uprave u Bosni i Hercegovini, Kalaj je nizom svo-jih administrativnih mjera djelovao na opravdanju okupacionog mandata i obezbjeđenju povjerenja evropske javnosti. Novoj naučnoj ustanovi, kakva je bila Zemaljski muzej u Sarajevu, Kalaj je namijenio, u prvom redu, naučno ispitivanje zemlje i informisanje evropske javnosti o re-zultatima njegove misije. U tom cilju Zemaljski muzej je bio snažno materijalno obezbjeđen, uživao je naklonost ministra Kalaja, nađeni su uskoro solidni naučni radnici, među kojima su preovlađivali stranci, kojima se mora priznati sposobnost, stručno znanje i izdržljivost u izvršavanju povjerenih zadataka. Već naredne 1889. godine počeo je redovno da izlazi organ Zemaljskog muzeja, nadaleko čuveni Glasnik, u kome su naučni prilozi objavljivani na srpskohrvatskom jeziku. Da bi se šira evropska naučna javnost upoznala sa rezultatima koje je postigao Zemaljski muzej, pokrenut je u Beču 1892. g. organ Zemalj-skog muzeja, zapravo bečko izdanje Glasnika, pod naslovom »Wissen-schaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina« u redak-ciji mladog praistoričara, tada asistenta Dvorskog muzeja u Beču, dr Morica Hoernesa, koga je ministar Kalaj odabrao za svog naučnog savjetnika u svim pitanjima koja su se odnosila na rad Zemaljskog

muzeja i druge naučne probleme koje je pokretalo Zajedničko ministarstvo finansija. Čovjek Kalajeva povjerenja i izbora, Moric Hoernes je imao u svojim rukama dugi niz godina, sve do smrti 1916. g., ne samo redakciju »Wissenschaftliche Mitteilungen« nego i svu naučnu problematiku vezanu za okupaciono područje.¹

Krajem XIX vijeka je u evropskoj nauci posebna pažnja poklanjana arheološkim istraživanjima. Ta naučna tendencija se osjetila posebno u novom austrougarskom posjedu, Bosni i Hercegovini. Pristupilo se naročito istraživanju praistorije, zatim antičke arheologije, a do izvjesne mjere i srednjovjekovne arheologije. Jedna solidna ekipa naučnih radnika u Zemaljskom muzeju (Radimski, Fiala, Truhelka, Stratimirović, Balif, Pač i dr.) počela je s radom na istraživanju najstarijih ljudskih naselja i došla je ubrzo do vrlo zapaženih rezultata. Ispitivana je uža okolina Sarajeva i taj napor je dao upravo za arheologiju epohalno otkriće neolitske kulture u Butmiru. Zatim je, druga po redu, važna istraživačka akcija bila vezana za Glasinac i brojna praistorijska naselja na njegovim prostranstvima, posebno za tumule i gradine. Rad je nastavljen i u drugim područjima zemlje: sojenička naselja kod Ripča (Bihać), Jezerine i druga. Ova ekipa naučnika je marljivo opisivala i objavljivala dobijene rezultate na stranicama »Glasnika Zem. muzeja«, pa ih je preko njegovog bečkog izdanja »Wissenschaftliche Mitteilungen« prenosila na pozornicu evropske naučne javnosti. Dobijeni rezultati su bili u evropskim naučnim krugovima zapaženi i solidno su reprezentovali Bosnu i Hercegovinu, zemlju koja je za evropsku naučnu javnost bila u stvari »terra incognita«.

Da bi se organizovanje prišlo evropskoj naučnoj javnosti i od nje dobilo direktno mišljenje o postignutim rezultatima u okupacionom području, došlo se na misao da se u Sarajevu, kao središtu administracije, organizuje skup eminentnih naučnika koji su u Evropi predstavljali arheološku i antropološku nauku. Tako je počelo izvođenje te zamisli, čiji je inicijator bio sam Kalaj, a radove oko sazivanja, organizovanja i izvođenja skupa evropskih naučnika vodila je Zemaljska vlada u Sarajevu. Došlo je, kako bismo rekli savremenim jezikom, do simpozijuma o rezultatima do kojih je došao Zemaljski muzej na području arheologije i antropologije. Taj simpozijum je zamišljen tako da se stranim naučnicima omogući direktan pristup središtima arheoloških otkrića, da se organizuje stručna diskusija o spornim problemima onovremene arheološke nauke i njenim rezultatima postignutim u okupacionom području. Bio je izrađen i poseban upitnik sa problemima o kojima je trebalo da se diskutuje. Praktičan cilj te diskusije bio je u tome da se od strane istaknutih evropskih arheoloških stručnjaka dobije ocjena rada domaćih arheoloških stručnjaka koji su radili u Zemaljskom muzeju i da se u diskusiji razmotre

¹) Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Zajedničko ministarstvo finansija (ZMF), Nr. 1908/BH-1894 — Ministarstvo zajedničkih finansija je imenovalo dr M. Hoernesa za stalnog savjetnika... »Dr. M. Hoernes zum ständigen Consulanten des bosn. herceg. Abtheilung des Reichsfinanzministeriums in allen Museal-und sonstigen wissenschaftlichen Fragen bestellt und denselben zu diesem Behufe ein Honorar jährlich 1200 fl. ...«

brojni problemi prije nego se pristupi objavljivanju naučnih rezultata i posebnih monografija o arheološkim nalazima u Bosni i Hercegovini. Plan, bez sumnje, smišljen i rezolutan.

II

Zemaljska vlada se obratila u maju 1894. g. Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču s predlogom da se održi naučni skup evropskih arheologa i antropologa u Sarajevu, od 15. do 21. avgusta.² U predlogu su izneseni razlozi kojima se rukovodila Zemaljska vlada da se održi sastanak istaknutih evropskih naučnika. Ovo je bio, nesumnjivo, krupan poduhvat okupacione uprave. U predlogu je bilo navedeno 25 naučnika koje je trebalo pozvati, a od njih se 16 odazvalo. Karakteristično je da na sarajevski arheološki i antropološki kongres nije bio pozvan nijedan naučnik iz slovenskih zemalja, ni sa područja Monarhije ni iz Rusije. Jedino je na inicijativu Koste Hermana bio u kombinaciji da se pozove Ilarion Ruvarac, saradnik Zemaljskog muzeja, ali se ni on nije odazvao zbog bolesti.³ Na kongresu su bile zastupljene sljedeće evropske zemlje: S v e d s k a (prof. Oskar Montelius), E n g l e s k a (Robert Munro iz Edinburga), Š v a j c a r s k a (dr Jakob Haerli, privatni docent na Univerzitetu u Cirihi, dr Edmund Fellenberg iz Berna), N j e m a č k a (dr Joh. Ranke, profesor Univerziteta u Minhenu i generalni sekretar Njemačkog antropološkog društva, dr R. Virchow, tajni medicinski savjetnik, prof. Univerziteta u Berlinu, dr Albert Voss, direktor Muzeja u Berlinu), F r a n c u s k a (Gabriel de Mortillet, profesor Škole za antropologiju u Parizu, Saint-Germain en Laye, Salomon Reinach (Renak) ataše nacionalnih muzeja u Parizu, Saint-Germain en Laye, dr R. Verneau, ataše laboratorija za antropologiju u Prirodnjačkom muzeju u Parizu), I t a l i j a (prof. Luigi Com. Pigorini, direktor Praistorijskog i etnografskog muzeja u Rimu), A u s t r i j a (dr Otto Benndorf, profesor Univerziteta u Beču, Josef Szombathy, kustos Prirodnjačkog muzeja u Beču, dr F. Bormann, profesor Univerziteta u Beču), U g a r s k a (dr Josef Hampel, profesor univerziteta i konzervator Ugarskog nacionalnog muzeja u Budimpešti) i vicekonzul u Janini Julije F. Pisko.⁴ Kongresu su prisustvovali direktor arhiva Zajedničkog ministarstva L. Thálloczy i naučni savjetnik Zajedničkog ministarstva dr M. Hoernes.

U obrazloženju svoga predloga o sazivanju kongresa u Sarajevu, Zemaljska vlada je naglasila da je Bosna i Hercegovina do austrougarske okupacije prošla niz kulturnih perioda u kojima se, zahvaljujući svome posebnom posredničkom položaju između Istoka i Zapada, približavala čas istočnim a čas zapadnim životnim krugovima. Tako je došlo do veoma promjenljivih i stalno lokalno obilježenih kulturno-istorijskih pojava koje su naučnicima postale pristupačnije u najnovije vrijeme. Ko je ovim teško prohodnim zemljama putovao prije dvije decenije, taj jedva može da nasluti koje mnoštvo istorijskih dokumenata postoji u ovoj zemlji. Pokazalo se da su sve istorijske epohe

²) ABH, ZMF. Nr. 4623/BH-1894.

³) Ibidem.

⁴) Ibidem.

ostavile traga u Bosni i Hercegovini. Pored više ili manje aforističkih vijesti koje su stranci ostavili o Bosni i Hercegovini, sada stoje na raspoloženju neoborivi svjedoci prošlosti ovih zemalja, koji su se manifestovali u novootkrivenim spomenicima, najbrojnijim iz perioda rimskog carstva i iz vremena domaćih bosanskih oligarha kasnog srednjeg vijeka.⁵ Ali mnogo ranije nego što se istorijski život pojavio na obalama Bosne i Neretve počelo je formiranje arheoloških slojeva u ovom području. Upravo ona tamna stoljeća koja su prethodila osnivanju rimskog gospodstva ukazivala su na bogate i osobene nalaze u Bosni i Hercegovini. Mora se priznati, podvlači se u obrazloženju Zemaljske vlade, da je upravo sa posjedovanjem praistorijskih starina vezana jedna osobito teška zadaća. Već godinama Zemaljska vlada čini, prema svojim snagama, sve da pored spomenika iz istorijskih perioda, pored znamenitosti stanovništva i materijala iz prirodnih nauka, Zemaljski muzej obrađuje spomenike praistorijske arheologije i antropologije i da ih preko svojih publikacija učini poznatim i pristupačnim. Broj tih nalaza i nalazišta je u snažnom porastu, ali postoji već dugi niz godina mnogo činjenica kojima je potrebno objašnjenje. Poznavanje ove vrste starina može se do izvjesnog vremena saznati literarnim i likovnim saopštenjima. Ako se želi da praistorijski spomenici Bosne i Hercegovine ne ostanu nezapaženi i da se o njima daju saopštenja javnosti, mora se učiniti napor da istaknuti evropski naučnici na osnovu ličnih zapažanja, daju svoj cjelovit sud o praistorijskim nalazima.⁶

Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu polaže posebnu pažnju na to da se odličnim arheolozima i antropolozima koji se bave ovom strukom ili su joj bliski, pruži prilika za vlastito posmatranje, što bi imalo najveću dobit za interese više »duhovne kulture« ove zemlje. U tu svrhu je Zemaljska vlada izradila plan po kome bi se uputio poziv čitavom nizu naučnih autoriteta. Radi toga ona moli Ministarstvo da se u Bosni, a posebno u Sarajevu, čija je okolina bogata praistorijskim nalazima, okupe istaknuti naučnici na manji saстанak. Tako bi se učesnicima simpozijuma pokazalo šta je do sada učinjeno. Pokazalo bi im se kako se praktično izvode radovi i najzad bi se iznijeli naučni problemi koji bi se tom prilikom prodiskutovali. Na kongresu arheologa i antropologa održala bi se dva predavanja, i to: Bosanskohercegovački zemaljski muzej, organizacija i ciljevi (Kosta Hörmann) i Kulturni periodi u Bosni i Hercegovini, s posebnim osvrtom na njene spomeničke ostatke (L. Thálloczy).⁷

Zemaljska vlada je iznijela pitanja koja bi trebalo diskutovati na kongresu. Za neka od njih bili su zaduženi pojedini referenti Zemaljskog muzeja. Diskusije ne bi trebalo ograničiti. Među postavljenim pitanjima bilo je i takvih na koja se sa sigurnošću nije moglo odgovoriti dosad poznatim činjenicama. Ima i izvjesnih problema praistorijskog istraživanja koji se sa sigurnošću neće moći riješiti, ali je ipak potrebno da se i o njima povede računa i da se o njima diskutuje. Na postojeći konkretni materijal vežu se mnoga pojedinačna pitanja

⁵) Ibidem.

⁶) Ibidem.

⁷) Ibidem.

čije raspravljanje takođe treba da se ima u vidu.⁸ Zatim je dat niz pitanja koje je trebalo da se diskutuju na kongresu. To su, u prvom redu, pitanja vezana za butmirsku neolitsku stanicu, — kako da se shvate pojave u vezi sa butmirskim nalazima, koji su predstavljali neku vrstu radioničkih nalaza. Kako da se shvate plastični nalazi orijentalnog (egipatskog) stila u kulturnom sloju mlađeg kamenog doba. Potom su iznesena pitanja u vezi s nalazima na Sobunar u kod Sarajeva. Pored neolitskog nalazišta u Butmiru, isto tako živ interes se očekuje i od nalaza na glasinačkoj višoravni. Tamo je bilo pronađeno i dalje se pronalazi čitavo mnoštvo spomenika željezne kulture. Kome narodu su pripadali nalazi u tumulima i gradinama Glasinca, kao i koje su političke i socijalne institucije postojale kod narodnih grupa koje su utvrđene nalazima. Zatim je istaknut problem Jezerina i tamonjih nalaza iz rimske epohe. Ukoliko se pokaže da su naučnici pozvani na sarajevski kongres zainteresovani i za spomenike srednjeg vijeka, kao i za etnološke probleme, sastavljen je niz pitanja koja bi se mogla na kongresu diskutovati. Izrađen je istovetan tekst poziva na kongres na njemačkom i francuskom jeziku.⁹

Ministar zajedničkih finansija B. Kalaj obratio se diplomatskim predstavnicima Austro-Ugarske u Parizu, Berlinu, Londonu, Minhenu, Kopenhagenu, Stokholmu i Bernu s molbom da se živo poradi na tome da se navedeni naučnici pojedinih zemalja odazovu pozivu Zemaljske vlade na kongres u Sarajevu i da se istakne da će posjetioci kongresa biti tretirani kao gosti Zemaljske vlade, te da će imati besplatan smještaj i putne troškove na teritoriju Bosne i Hercegovine. Trebalo je da diplomatski predstavnici Monarhije skrenu pažnju pozvanim naučnicima da će njihov boravak u Sarajevu biti ne samo prijatan nego da će im otkriti i mnogo interesantnih naučnih problema. Kalaj je naglasio da on lično pridaje veliku važnost ostvarivanju predviđenog naučnog sastanka kao i živom učestvovanju u njegovom radu, te je stoga molio diplomatske predstavnike da se u krugu svoje misije zainteresuju za označene ličnosti, da bi se ove odazvale pozivu i učestovale na kongresu. Iz istih razloga je Kalaj naglasio da se obratio Ministarstvu inostranih djela da se njegove želje i težnje uzmu u obzir.¹⁰ Očividno je da je Kalaj, kao vrhovni upravljač Bosne i Hercegovine, činio sve da se preko planiranog kongresa arheologa i antropologa u Sarajevu dobije jasna slika njegove civilizatorske misije u okupiranoj zemlji. U tu svrhu, u krajnjoj liniji, bio je preduzet rad na sazivanju kongresa u Sarajevu, prvog za vrijeme austrougarske uprave.

Trebalo je stranim naučnicima pružiti dokaze dosadašnjeg djelovanja Zemaljske vlade i Zajedničkog ministarstva finansija u oblasti nauke, pa je Zemaljska vlada predložila da se uglednim naučnicima predaju kao poklon izdanja koja je objavila okupaciona uprava (Ze-

⁸) Ibidem.

⁹) Ibidem.

¹⁰) Ibidem. »Ich lege persönlich ein grosses Gewicht auf das günstige Zustandekommen der angelangten Zusammenkunft sowie auf eine rege Theiligung an derselben und wende ich mich daher an EE. mit Ersuchen F. W. wollen die Gefälligkeit haben auf die in dem Bereiche der dortigen Mission befindlichen Persönlichkeiten Einfluss zu nehmen und sie so möglich zu bestimmen der ergangenen Einladung Folge zu leisten.«

maljska vlada i Zemaljski muzej). Zemaljska vlada je tražila ovlaštenje od Zajedničkog ministarstva finansija da može iz zaliha izdanih publikacija pružiti uvid stranim naučnicima u svoju izdavačku djelatnost. Radi toga je predložila da se učesnicima kongresa daju gratis sljedeća izdanja:

- 1) Oba sveska »Wissenschaftliche Mitteilungen«, 1892 i 1893,
- 2) Rimske ceste u Bosni i Hercegovini, I dio, od Balifa,
- 3) Praistorijska nalazišta od Radimskog (njemačko izdanje),
- 4) Obje monografije okružnog ljekara dr Karlinskog: Zur Hydrologie der Bezirke Stolac und Konjic,
- 5) Misale glagoliticum Hervoiae ducis spatensis i
- 6) Glasnik Zemaljskog muzeja za godinu 1893. i 1894.

Pošto nije bilo dovoljno primjeraka navedenih djela u Sarajevu, traženo je da se potreban broj primjeraka uputi iz Beča Zemaljskoj vladi. Hrvoje misal bio je štampan u malom tiražu pa se odustalo od namjere da se i ovo djelo dijeli učesnicima kongresa. Trebalo je obezbijediti 18 primjeraka navedenih djela, jer se računalo da će kongresu prisustvovati 18 naučnika računajući tu i Ilariona Ruvarca. Napomenuto je dalje da je potrebno da se pozvanim naučnicima upute besplatne karte na bosanskohercegovačkim željeznicama.¹¹

Zemaljskoj vladi su stizali povoljni izvještaji od pozvanih naučnika da će kongresu prisustvovati. Zajedničko ministarstvo finansija je obaviješteno da je profesor Ghirardini iz Pize izvjestio da nije u mogućnosti da stigne na kongres, a prof. Virchow je odgovorio da će i pored zauzetosti nastojati da dođe u Sarajevo. Posebno je interesantan stav Zemaljske vlade prema Ilarionu Ruvarcu. U stvari, tu je došao do izražaja stav direktora Zemaljskog muzeja Koste Hörmanna, koji je nastojao da obezbijedi dolazak na kongres svoga saradnika u Glasniku Zem. muzeja i u »Wissenschaftliche Mitteilungen« i da time obezbijedi i dalje Ruvarčevu saradnju u pomenutim časopisima. U aktu Zemaljske vlade od 12. jula 1894. stajalo je da se Ruvarac javio pismom Hörmannu, iz čijeg se sadržaja vidi da je ovaj istaknuti srpski istoričar, koji je svoje istorijske rasprave objavljivao »bez zahtjeva honorara« u Glasniku Zem. muzeja i u »W. M.«, izrazio želju da prisustvuje kongresu u Sarajevu. Pošto Ruvarac moli da mu se uputi program kongresa i označi vrijeme održavanja, a s druge strane se smatra da bi bilo cjelishodno da se ovaj naučnik dočeka s pažnjom i da se time još više veže za muzejske akcije, Zemaljska vlada predlaže Zajedničkom ministarstvu finansija da odobri da se Ruvarac pozove na kongres privatnim putem, preko Hörmanna, i da mu se obezbijedi kao i drugima besplatan prevoz i boravak u dane kongresa, te da se i na njega primijene sve povlastice koje će uživati ostali učesnici. Ruvarca je trebalo kao gosta pozvati i na svečane skupove, koji će biti organizovani u toku kongresa. Zajedničko ministarstvo se složilo s predlogom Zemaljske vlade.¹²

Izgleda da Ruvarac nije mogao zbog bolesti prisustvovati kongresu ili nije htio da učestvuje na jednom skupu gdje nije bio zvanično

¹¹) ABH, ZMF, Nr. 9386/BH-1894.

¹²) ABH, ZMF, Nr. 4623/BH-1894.

pozvan kao i ostali evropski naučnici od strane Zemaljske vlade.¹³ Osta- je, međutim, činjenica da ovom prvom naučnom kongresu arheologa i antropologa u Sarajevu nije prisustvovao nijedan slovenski naučnik, pa ni Ruvarac, iako je samo on privatnim putem, preko Hörmanna, bio pozvan da prisustvuje kongresu. U ovoj činjenici izostavljanja sloven- skih naučnika iz Monarhije i Rusije treba ipak vidjeti akt animoznosti okupacione uprave prema slovenskoj nauci i njenim arheološkim i an- tropološkim predstavnicima.

III

Prema stenografskim zabilješkama koje je vodio građevinski sa- vjetnik Kellner i koje je ustupio radi objavljivanja vladinom poluzva- ničnom listu »Bosnische Post« u avgustu i septembru 1894. g., u srije- du 15. avgusta 1894. počelo je okupljanje stranih naučnika koji su se odazvali pozivu Zemaljske vlade. Većina je stigla brodskim vozom. Još ranije su u Sarajevo stigli Munro iz Edinburga, Tlálloczy, vicekonzul Pis- ko i dr M. Hoernes. Na stanici su sačekali ugledne goste direktor Zemalj- skog muzeja Hörmann i njegovi saradnici. Gosti su bili smješteni u hotelu »Evropa«.

Istog dana poslije podne, u 5 sati, u palati Zemaljske vlade došlo je do »oduševljenog« sastanka kome su prisustvovali poglavar zemlje baron Apel i civilni adlatus baron Kučera, zatim gosti, direktori Ze- maljske vlade sa vladinim savjetnicima i višim činovnicima, predsjed- nik Vrhovnog suda Schueuer sa višim sudijama, direktori svih sarajev- skih srednjih škola, među kojima je bio rektor Isusovačkog seminara pater Brixi, gradonačelnik Mehmed-beg Kapetanović i podnačelnik Pe- trović. U toku ovog kraćeg sastanka došlo je do bližeg upoznavanja ev- ropških naučnika i sarajevskih zvaničnika.¹⁴ Očividno je režim htio da se u cjelini predstavi ovom biranom naučnom skupu, da na njega učini što jači utisak i da ga u najvišoj mjeri iskoristi za svoje ciljeve.

U svom pozdravnom govoru poglavar zemlje baron Apel je nagla- sio da se nada da će od naučnih autoriteta biti sigurne koristi u ocjeni naučnoistraživačkog rada u oblasti praistorijske arheologije u Bosni i Hercegovini. Naravno da je i ovaj vrhovni nosilac vlasti podvukao da je do ovog skupa moglo doći jedino zahvaljujući nastalim promjenama, okupaciji Bosne i Hercegovine. Civilni adlatus baron Kučera bio je govorljiviji u naglašavanju misije Austro-Ugarske u okupiranoj zemlji. Kučera je naglasio da je jedina zemlja na Balkanskom poluostrvu ko- jom nisu Grci vladali bila Bosna i Hercegovina, ali da se grčki uticaj i u ovoj zemlji osjećao. Po njegovom shvatanju, kulturni uticaji sa Za- pada prodirali su na okupaciono područje, te su prastanovnici ove zem- lje, Iliri, bili pod jakim uticajem Zapada. Kasniji razvitak Bosne i Her- cegovine vezan je za uticaje s Istoka, a u savremeno doba ojačao je zapadni uticaj. Tako je okupacijom Bosna i Hercegovina otvorena ev-

¹³) Glasnik Zem. muzeja, VI, 1894, K. Hörmann: Sastanak arheologa i antropologa u Sarajevu od 15. do 21. avgusta 1894 (521—532). Za Ruvarca Hörmann veli: »Bio bi još došao, ali na žalost bolešću bijaše spriječen naš odlični istoričar i vrlo cijenjeni saradnik arhimandrit Ilarion Ruvarac, iz Grgeteka.«

¹⁴) Bosnische Post, Nr. 66, 894.

ropskoj kulturi, a ispitivanja posljednjih godina pružila su već bogat materijal koji će naučnici imati priliku da razgledaju. Kučera je ovaj dio svoga govora izrekao na francuskom jeziku, pa ga je na njemačkom dovršio želeći plodan uspjeh kongresu. Naravno da nisu izostale ni zdravice koje su se u raznim svečanim zgodama ovoga kongresa ponavljale. U ime učesnika kongresa na pozdrave je odgovorio profesor Ranke iz Minhena. I on je naglasio da je Bosna i Hercegovina istom poslije okupacije ušla u red evropskih zemalja. Podvukao je da ga zadivljuje izvanredna brzina kojom se u ovoj zemlji širila evropska kultura, u zemlji koja je donedavno bila poluvarvarska. Ono što ga je posebno impresioniralo bila je činjenica da su istraživački radovi o starim ostacima kulture i etnografskim odnosima imali vrlo vidne rezultate. To naročito vrijedi za materijale objavljene u »Wissenschaftliche Mitteilungen« u Beču. Izjavio je da ga takođe impresionira činjenica da je Zemaljska vlada uspjela da formira krug učenih ljudi koji su oduševljeni istraživačkim radom. Ovaj krug, po Rankeovom uvjerenju, zamjenjuje »formalnu akademiju«. Djelovanje ovog kruga je upravo akademsko i može se inače osjetiti samo u dobro obezbijeđenim središtima nauke.

Delegat francuske arheološke nauke profesor Mortillet¹⁵ izjavio je zahvalnost Zemaljskoj vladi što mu se pružila prilika da vidi jednu zemlju koju su novinari prikazivali. Izjavio je dalje da nije pristalica darvinizma i da ne vjeruje u transformaciju, ali ko želi da vidi promjene nastale okupacijom, treba da dođe u Bosnu. Gradonačelnik Sarajeva Mehmed-beg Kapetanović pozdravio je evropske naučnike na »zemaljskom jeziku« i zaželio im plodan rad. Po njemu, svaki Bosanac je ponosan na kulturni napredak koji je postignut posljednjih godina. Kapetanović je dalje izjavio da mora priznati da je Bosna i Hercegovina dugo zaostajala za kulturnim zemljama, ali da je uz pomoć vlade napravila krupne korake u kulturnom razvitku. Kosta Hörmann je preveo ovaj gradonačelnikov govor na njemački jezik.¹⁶

Engleski delegat dr Munro izjavio je da kao jedini Englez koji prisustvuje ovom kongresu ne može da dozvoli da se na njegovom jeziku ne održi govor. Iznio je više laskavih priznanja okupacionoj upravi, a posebno je izrazio divljenje gradu Sarajevu. Rekao je da je u životu posjetio više važnih i interesantnih gradova, kao što su Napulj, Damask, Kairo i Carigrad, ali da mu se nije toliko nijedan od tih gradova svidio kao Sarajevo, koje se ističe ljepotom i položajem. Njemu se posebno dopadalo Sarajevo kada se posmatra sa tvrđave u smiraju sunca. Zato je on nazdravio Sarajevu i njegovom razvitku.¹⁷ Zatim su govorili predstavnik švedske profesor Montelius i bečki profesor dr Benndorf ukazujući na buran razvitak arheološke nauke. Prvi je nazdravio Muzeju zaželeći uspjeh, a drugi je govorio o ulozi austrougarske armije kao faktora koji je doprinio mirnom i stvaralačkom radu u okupiranoj zemlji. Kao što se vidi, svaki delegat je isticao uspjehe okupacionog

¹⁵) Mortillet, Gabriel, francuski praistoričar (1821—1898), konzervator u Muzeju Saint-Germain kod Pariza. Svojom Tipološkom hronologijom vršio jak uticaj na ispitivanje starog kamenog doba. Osnovao je 1864. g. časopis »Matériaux pour l'histoire de l'homme«.

¹⁶) Bosnische Post, Nr. 66, 1894.

¹⁷) Ibidem.

režima, što je očividno godilo nosiocima okupacione kulturne politike. Kada se danas, iz istorijske retrospektive, posmatra rad i manifestacije članova kongresa i doček koji im je priređivan, stiče se utisak da je s obje strane bilo mnogo namještenog, spektakularnog. Sve se svodilo na caviizatorsku ulogu okupatora, a predstavnici jedne internacionalne nauke, kakva je bila arheologija, osjećali su kako i gdje treba podvući tu ulogu da bi se ugodilo domaćinu. S obje strane se pretjerivalo.

Odgovarajući na laskave izjave evropskih naučnika, baron Apel je kao domaćin zahvalio na ukazanoj pažnji njemu, armiji i vladi. Interesantno je da je Apel, kao poglavar zemlje i komandujući general smatrao potrebnim da ukaže evropskim naučnicima na građanski karakter uprave, podvlačeći značaj uloge civilnog adlatusa, koga su neki govornici apostrofirali kao civilnog guvernera. To je učinjeno svakako stoga da se pred evropskom javnošću podvuče da se u Bosni i Hercegovini sprovodi kurs građanske uprave, iako je sva vlast, vojna i civilna, bila usredsređena u rukama poglavara zemlje. To je u stvari bio eho na administrativne promjene koje je sproveo Kalaj početkom svoje uprave, 1882. godine. Zato je Apel i nazdravio u svom govoru ministru zajedničkih finansija, stvarnom i odlučujućem faktoru u bosanskoj politici toga vremena.¹⁸

Drugi dan kongresa, četvrtak 16. avgusta 1894, počeo je u sali za sjednice Zemaljske vlade. Sjednici je predsjedavao baron Apel, a prisustvovao joj je, pored gostiju, »krem« sarajevske publike koja je bila pažljivo odabrana. Među publikom je bio i ministar zajedničkih finansija, Kalaj, baron Kučera, direktori Zemaljske vlade i brojne dame iz najviđenijih društvenih slojeva. Kongres je pozdravio poglavar zemlje. I ovog puta se podilazilo. Apel je pozdravio korifeje nauke i zamolio ih da ispituju rezultate arheološke nauke u Bosni i Hercegovini. Podvukao je da grad Sarajevo vidi u naučnicima takve kulturne pregaoce na kojima bi mu mogli biti zavidni mnogo veći evropski kulturni centri. Potom je direktor Zemaljskog muzeja Kosta Hörmann održao predavanje o Muzeju, njegovoj organizaciji i ciljevima. Hörmann je podvukao da je Zemaljski muzej od svoga osnivanja, 1. februara 1888, već postigao značajne rezultate. Muzej je imao tada dva odjeljenja: arheološko-istorijski i prirodnjački, a za kongres je imalo osobit značaj ovo prvo odjeljenje. Ovo odjeljenje se dijelilo na sljedeće zbirke: praistorijsku, rimsku, srednjovjekovnu, zbirku novca, gema i pečata i najzad etnografsku. Od svih zbirki najviše je bila popunjena praistorijska. Pojedine odredbe o upravljanju zbirkama propisane su privremenim Statutom Muzeja. Hörmann je podvukao da Statut predviđa zamjenu publikacija i popunjavanje pojedinih zbirki na taj način. Isto tako se predviđa da se bh. materijal popunjava stranim, srodnim iz susjednih zemalja. Naglasio je da razvitku Muzeja smeta nedostatak podesne zgrade. Vicekonzul Pisko je pomogao da Muzej nabavlja vrijedne arheološke predmete iz Albanije i Grčke. Posebno se u svom izlaganju osvrnuo na značaj nalaza u Butmiru, kao i tumula i gradina na Glasincu. Zatim je podvukao važnost rimskih nalaza i najzad je ukazao na važnost srednjovjekovnih spomenika kojima se bavi srednjovjekovna arheologija. On je

¹⁸) Ibidem.

istakao da se stećci, kao istaknuti srednjovjekovni spomenici, u najvećoj mjeri nalaze u srednjoj i jugoistočnoj Bosni, navodeći da stećaka u Bosni i Hercegovini ima blizu 60.000 (59.455). U svome daljem izlaganju Hörmann je opisao ukratko svaku muzejsku zbirku i dao njenu karakteristiku. Potom je prešao na značaj muzejske publikacije, Glasnik, koji izlazi na »zemaljskom« jeziku od 1889. g.; u njemu sarađuju pretežno domaći naučni radnici. Za strani naučni svijet pokrenuto je na njemačkom jeziku bečko izdanje Glasnika pod naslovom »Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina«. Do sada su izašle dvije knjige (1892, 1893). Od pojedinih naučnih publikacija Zemaljski muzej je objavio Balifove Rimske ceste, prvi dio, i u pripremi je publikacija o Butmiru u kojoj bi se prikazala iskopavanja u godini 1893. Rad na iskopavanju u Butmiru se nastavlja i naučnici će imati prilike da se u to uvjere na samom terenu, gdje će biti vršena probna iskopavanja. Hörmann je najzad zaželio da se strani naučnici, arheolozi i antropolozi, uvjere na licu mjesta o postignutim rezultatima Zemaljskog muzeja moleći ih da i oni svojim savjetom ukažu na propuste i dobre strane ove naučne ustanove.¹⁹

Istoga je dana L. Thálloczy izložio u svome predavanju stupnjeve kulturnog razvitka Bosne i Hercegovine. On je naglasio da je Zemaljska vlada smatrala da joj je zadatak da stranim naučnicima izloži sadržinu onih nastojanja o kojima je govorio direktor Hörmann. Thálloczy je podvukao da je na području nauke okupaciono područje naučni fundus instructus. Zemaljski muzej je, po njemu, ne samo ustanova za lokalne interese, nego i slika »našeg današnjeg razvitka, ona je, dakle, naš arhiv«. Od svih balkanskih zemalja samo Albanija dijeli sudbinu Bosne i Hercegovine. Istorijske spomenike, pisane, treba tražiti većim dijelom van zemlje. Thálloczy je govorio zatim o geografskom faktoru koji je uticao na formiranje pojedinih etničkih grupa, podvlačeći da je politički položaj Bosne i Hercegovine bio od izuzetne važnosti za formiranje društveno-političkih zajednica. Izlagao je zatim kulturno-istorijske periode od najstarijih vremena do formiranja ilirskih plemenskih zajednica, za čije su upoznavanje od osobitog značaja iskopavanja na Glasincu. Ilirski elemenat se uklopio u rimsku epohu, pa je iskopavanje na području Bosne i Hercegovine od pionirskog značaja, jer su samo franjevci nešto učinili za upoznavanje rimskog perioda. Thálloczy je ukazao na važnost arheološkog rada Frana Bulića na području Dalmacije.²⁰ Dotakao se i formiranja bosanske države i kulturnih ostataka bosanske epohe. I Thálloczy je u svom izlaganju govorio o stećcima i podvukao njihov značaj u kulturnom razvitku države. Dalje je naglasio tezu o vezama i sličnostima bogumilstva i islama, o islamizaciji, i naročito podvukao da je islam u Bosni i Hercegovini u XV i XVI v. predstavljao viši stepen kulturnog razvitka. Svoja izlaganja je završio apelom okupljenim naučnicima da oni kao istaknuti predstavnici internacionalne nauke pomognu Zemaljskoj vladi da izvrši »naučnu okupaciju Bosne i Hercegovine«.²¹

¹⁹) Ibidem.

²⁰) Ibidem.

²¹) Ibidem.

Nakon saslušanih predavanja gosti su posjetili Zemaljski muzej, gdje su im služili kao vođi i tumači Radimsky i Fiala. Istoga su dana posjetili Butmir i neolitska nalazišta u tome mjestu. Ovom naučnom izletu prisustvovao je i prof. dr Virchow²², koji je stigao iz Berlina. U Butmiru, na području iskopina, razvila se živa diskusija o porijeklu bogatih nalaza neolitskog naselja, u kojoj treba posebno istaći učešće talijanskog arheologa Pigorinija i švedskog naučnika Monteliusa. Pod stručnim rukovođenjem Radimskog nastavljena su iskopavanja, koja su toga dana dala iznenađujuće rezultate. Iznenada se u Butmiru pojavio ministar Kalaj sa suprugom i direktorom u Zajedničkom ministarstvu finansija Horovicem. U prisustvu Kalajevom vođena je vrlo živa diskusija. Predveče su gosti posjetili Ilidžu i pregledali rimske iskopine i banjske instalacije. U izvještaju dopisnika »Bosanske pošte« stoji da su gosti bili zadovoljni posjetom.²³ Te je večeri ministar Kalaj sa suprugom priredio večeru učesnicima kongresa. U kraćem govoru, najprije na francuskom pa zatim na njemačkom jeziku, Kalaj je naglasio da posjeta ovako istaknutih naučnih autoriteta predstavlja posebnu čast zemlji o čijoj najstarijoj prošlosti treba da se izjasne. Kalaj je naglasio da je poslije okupacije Bosne i Hercegovine i formiranja administracije dalji zadatak režima briga o ljudskom materijalu koji treba da se naučno prati tokom raznih istorijskih epoha. Zato je zaključio da je savremenom političaru potrebno da se pozabavi istorijom, a posebno praistorijom. On je najzad pozdravio prisutne goste »kao najveće majstore u Evropi«.²⁴

Na toj istoj večeri govorilo je nekoliko istaknutih antropologa (Virchow) i arheologa. Oni su isticali da je austrougarska okupacija zavela u zemlju izvanredno solidnu administraciju i da je udarila sigurne temelje naučnom razvitku osnivanjem i forsiranjem Zemaljskog muzeja. Tako je medicinski tajni savjetnik i po godinama doajen kongresa prof. dr Virchow, u svom pozdravnom govoru, istakao Kalajevu ulogu u preobražaju okupirane zemlje i udaranju solidnog temelja razvitku nauke, posebno arheologije i antropologije. Savremena antropologija, po Virchowu, ulazi u život čovjeka i ispituje ga, pa je otuda korisna i potrebna svakom političaru. Naučni skup je dužan da daje svoje mišljenje ne samo o rezultatima arheoloških ispitivanja nego i da odgovori na pitanja koja je pred njega postavila Zemaljska vlada. U tome i leži značaj nastojanja ministra Kalaja i njegovih saradnika, a posebno naučnih radnika Zemaljskog muzeja.²⁵

I drugi su govornici (Mortillet i Munro) podvukli značaj i ulogu ministra Kalaja u organizovanju naučnog rada u Bosni i Hercegovini. Začudo da je Škotlanđanin Munro došao na istu misao koja je bila u njemačkom svijetu vodeća. On je podvukao devizu da se svijetom upravlja zapovijedanjem i slušanjem (Deviza pruskog kralja Fridriha Velikog: *Gehorchen und nicht resonieren*). On kao da je time dao osnovnu karakteristiku Kalajevog upravnog apsolutizma, izrazitog policijskog

²²) Virchow, Rudolf, istoričar medicine i osnivač antropologije i etnologije u Njemačkoj (1821—1902).

²³) *Bosnische Post*. Nr. 66, 1894.

²⁴) *Ibidem*.

²⁵) *Ibidem*.

sistema koji je primjenjivan u Bosni i Hercegovini. Munro je sa tih pozicija posmatrao Kalajevu djelatnost u okupacionom području.²⁶

Treći je dan kongresa bio posvećen daljem razgledanju Zemaljskog muzeja, gdje su ovog puta služili kao tumači direktor Hörmann, primarius dr Glück, kustos dr Truhelka i dr Karlo Patsch. Poslije podne je nastavljena diskusija u sali Zemaljske vlade o problemima bosanskohercegovačkog istraživanja praistorije (prvi dio). Poglavar zemlje baron Apel je zamolio učesnike kongresa da nastave diskusiju i da izaberu predsjedništvo kongresa. Na predlog prof. Monteliusa za predsjednika je izabran aklamacijom prof. Virchow a za sekretara dr M. Hoernes. Predsjednik kongresa je zatim zahvalio Zemaljskoj vladi na ukazanoj pažnji i prijemu, pa je predložio da Radimsky iznese lična zapažanja o rezultatima arheoloških iskopavanja u Butmiru kojima on rukovodi. Nakon toga se razvila živa diskusija u kojoj je učestvovalo više govornika, na raznim evropskim jezicima. Diskusiji je prisustvovala birana publika. Pored barona Apela i barona Kučere ovom skupu su prisustvovali njemački konzul i talijanski konzul markis Papalepore.²⁷

Zemaljska vlada je organizovala naučnu ekskurziju učesnika kongresa na Glasinac, u područje arheoloških istraživanja. Učinjeno je sve da se kongresisti osjećaju što bolje i da ponesu što prijatnije utiske. Sve je bilo sračunato na krajnji efekat: trebalo je da birani i istaknuti evropski naučnici reklamiraju na razne načine, a posebno u javnim napisima, utiske o civilizatorskoj misiji Habsburške monarhije u Bosni i Hercegovini. I sve je rađeno po planu, a trebalo je ipak da sve ispadne spontano i nenamješteno. U subotu 18. avgusta, četvrti dan kongresa, nije se radilo zbog carevog rođendana, koji je u glavnom gradu Bosne i Hercegovine, Sarajevu, posebno proslavljen. Ovaj dan je bio predviđen, pored posjete pojedinim bogomoljama, za posjetu istorijskim znamenitostima grada. Radionica umjetnih zanata učesnicima kongresa se posebno svidjela. Direktor Nani je proveo goste kroz odjeljenja ove ustanove, koju je režim isticao kao važnu za razvijanje umjetnih zanata i domaće radinosti. Istoga su dana na svečanom ručku u hotelu »Evropa« padale zdravice i odavano je priznanje Kalaju za uspjehe bos. herc. administracije. U svom temperamentnom govoru se naročito isticao predsjednik kongresa, prof. Virchow. U programu je bilo da se toga dana posjeti Zemaljska bolnica, koja je bila takođe objekat režimskog isticaja zasluga u razvijanju zdravstvene kulture. Po unaprijed utvrđenom programu, administrativni direktor Zemaljske bolnice pozdravio je učesnike kongresa. Sva odjeljenja bolnice bila su predmet pažnje i posjete. Primarijusi su objašnjavali probleme svojih odjeljenja. Gosti su se interesovali za stanje bolesnika, u čemu se isticao prof. Virchow. Francuskim gostima se posebno svidjela organizacija i rad u bolnici i upoređivali su je sa sličnim ustanovama u Parizu. Na povratku iz bolnice gosti su otišli na Ilidžu, gdje je u njihovu čast priredila prijem grofica Kalaj.²⁸

²⁶) Ibidem.

²⁷) Ibidem.

²⁸) Ibidem.

Peti i šesti dan kongresa bili su posvećeni ekskurziji na Glasinac. Kolona od desetak kola krenula je iz Sarajeva prema Romaniji. Vođa ove ekskurzije bio je direktor Muzeja K. Hörmann. Pored učesnika kongresa, u ekskurziji su učestovali, kao gosti, supruge Renaka i Monroa, kao i talijanski konzul Pappalepore. Član kongresa geolog dr Fellenberg uz put je objašnjavao geološki sastav planinskog područja kuda se ekskurzija kretala. Romanija je na ekskurziste ostavila svojom prirodnim divljinom dubok utisak. Bili su upoznati i sa prošlošću ove planine, koja je bila stjecište hajduka u nedavnoj prošlosti. U Podromaniji su članovi kongresa bili smješteni u vojnoj kasarni, koja je bila namještena kao konačište ekskurzista. Tu, na granici sarajevskog i rogatičkog sreza, ekskurziju je sačekao kotarski predstojnik Geza Barčani. On je važio kao domaćin u improvizovanom hotelu-kasarni. Naravno, i ovdje su padale zdravice. Nazdravljali su jedni drugima. U blizini kasarne posjetili su bogumilsko groblje i staru gradinu zvanu »Hreljin grad«. Jedna grupa ekskurzista posjetila je pećinu zvanu »Megaru«. Profesori Virchow i Ranke navraćali su u seljačke kuće, a kao tumač im je služio direktor Hörmann. Raspoloženje je bilo prijateljsko među članovima ekskurzije. Na kraćim odmorima opet su padale zdravice. Poslije ručka im je narodni guslar otpjevao jednu narodnu pjesmu. To je bio nekadašnji hajduk, Marinko Zoranović. To je bila, po opisu dopisnika »Bosnische Post«, jedna od najinteresantnijih ličnosti Romanije. Zoranović je bio, po tom opisu, jedan od najopasnijih hajduka u predokupacionom periodu, a sada je »kao jagnje miran«, pjeva uz gusle, a o sebi ne želi da govori. Aranžeri ovog naučnog karavana Romanijom pobrinuli su se i za narodnog guslara, koji je, naravno, u očima stranih naučnika predstavljao svojevrsnu atrakciju.²⁹

U ponedjeljak, šesti dan kongresa, njegovi učesnici su posjetili nekropole u Rusanovićima, gdje je kustos Fiala rukovodio iskopavanjem. Od Podromanije do Glasinca kolonu naučnika pratio je žandarmerijski potporučnik Klempay. Na putu oko hana Šenice čekala je kolonu grupa od oko 30 seljaka sa osedlanim konjima da bi gosti mogli da pređu s kola na konje. Konjička kolona pod vođstvom kotarskog predstojnika Barčania kretala se prema Rusanovićima i približila se baraci u kojoj su konačili radnici. Na ulazu na mjestu iskopavanja bile su istaknute austrougarske zastave i girlande na jelama. Napravljen je bio i slavoluk. U neposrednoj blizini mjesta iskopavanja iskupilo se mnoštvo seljaka u svećanim narodnim haljinama. Naročito su se isticale žene i djevojke sa svojom kićenom nošnjom. Kustos Fiala je dočekaao goste dobrodošlicom. Spektakl se odvijao po utvrđenom planu. Zato se pobrinuo kotarski predstojnik Barčani i žandari. Trebalo je da istaknuti evropski naučnici vide i osjete seoski narod Romanije, koji je bio na izgled miran mada je u njemu vrla hajdučka krv. Tu su strani gosti bili iznenađeni daljim priredbama. Pošto je ovo područje pripadalo rogatičkom srezu, vlast se pobrinula da i predstavnici rogatičke opštine sa narodom iz obližnjih sela pozdrave naučnike. Na doček u Rusanovićima došli su gradonačelnik Rogatice Hadži Ahmed-beg Bukvica, podnačelnik Hadži Hasib-beg Tanković, više vijećnika i gradskih velikaša. Na doček

²⁹) Ibidem.

je stigao vrhovni šerijatski sudija Nurudin-efendija Hafizović. Gradonačelnik Rogatice pozdravio je učesnike kongresa i zaželio im dobrodošlicu. Odgovorio mu je prof. Virchow. Njegov govor preveo je na srpsko-hrvatski jezik Kosta Hörmann. Narod se gurao oko stranaca. Muškarci su im stezali ruke, a žene i djevojke su im ljubile ruke, srdačno se pozdravljale sa one dvije dame i darovale ih planinskim cvijećem. Jedna ciganska kapela je svirala melanholične narodne pjesme. Za strance koji su prvi put došli u ovo bosansko planinsko područje priređena je prvorazredna atrakcija. Vlast se pobrinula čak i za cigansku muziku.

Na tri mjesta se kopalo pred gostima. Iskopavanjima su rukovodili kustos Fiala i njegov pomoćnik Vejsil Curčić. Iskopavanja su pružila iznenađenja: iskopani su ostaci skeleta i bronzanog nakita. Na licu mjesta naučnici su diskutovali o nalazima, snimali su fotografskim aparatima pojedine detalje iskopavanja. Prije doručka je profesoru Virchowu bio prikazan jedan čovječuljak, 56-godišnji Ivan Dobrača, koji je bio visine sedmogodišnjeg dječaka. On je bio ponosan što je postao predmet pažnje. Na njemu su antropolozi izvršili mjerenja i darovali ga. Doručak je priređen u improvizovanom hladnjaku, na način na koji nisu bili navikli. Na prostrtim ćilimima servirano je jelo à la turca. Sve je ličilo na bogatu lovačku gozbu. Raspoloženje je bilo izvanredno, pa, naravno, nisu izostale ni zdravice. Goste i domaćine je pozdravio Hörmann na »zemaljskom« i njemačkom jeziku. Markiz Pappalepore je u svom govoru na francuskom jeziku podvukao čuvenu bosansku gostoljubivost. Poslije doručka je igralo narodno kolo u koje su se hvatali i ovi iznenađeni stranci. Igralo se tzv. dvostruko kolo pri čemu je jedan broj ljudi igrao za leđima drugih. Na povratku se jedan dio gostiju vratio pješice do Podromanije. U kasarni, u Podromaniji, gosti su se upisali u knjigu posjetilaca. Po povratku u Sarajevo, kasno u noć, gosti su večerali, pa su i tu i dalje nazdravljali.³⁰

IV

Sedmi dan kongresa, 21. avgusta, bio je posvećen diskusiji o problemima koje je u pozivima već naglasila Zemaljska vlada. U sali za sjednice Zemaljske vlade iskupila se opet birana publika, koja je s pažnjom pratila izlaganje pojedinih istaknutih naučnika. Sjednici je predsjedavao prof. Virchow, a zapisnik je vodio sekretar kongresa dr M. Hoernes. U diskusiji su učestvovali Fiala, Reinach (Renak), dr Glück, dr Montelius, Radimsky, Ballif, prof. Hampel, Virchow, Verneau, Voss, Bormann, Munro i dr Hoernes. Najzad je predsjednik Virchow rezimirao zaključke i pročitao predlog rezolucije koju je podnio profesor Hampel, kojom se molila Zemaljska vlada da dosadašnja iskopavanja, koja su izvođena s uspjehom, i dalje nastavi, s istom promišljenošću i energijom.³¹

Profesor Virchow je preporučio Zemaljskoj vladi dalja istraživanja o stanovništvu i zahvalio je u ime kongresa na ukazanoj pažnji. Isto tako je zahvalio na pažnji koju je narod ukazao učesnicima kongresa. Baron Kučera je u ime Zemaljske vlade zahvalio učesnicima kongresa

³⁰⁾ Ibidem.

³¹⁾ Ibidem.

za spremnost kojom su se odazvali pozivu, za prijateljsku ocjenu vladinih nastojanja na naučnom području i izjavio je da za uspjeh Zemaljske vlade treba zahvaliti inteligenciji i stanovništvu koje cijeni nauku. Kučera je završio svoja izlaganja jednom turskom izrekom: »Kusura bakma!«. Posljednji, kraći sastanak sa ručkom održan je u hotelu »Evropa« na kome je, prema uobičajenoj praksi, došlo opet do zdravica. Renak je pročitao jedan uspješni latinski epigram upućen Bosni i Hercegovini. Naveče je gostima dao večeru à la turca gradonačelnik Mehmed-beg Kapetanović u svome konaku.³²

Otvarajući diskusiju predsjednik kongresa prof. Virchow je ponovo podvukao značaj arheoloških otkrića u Bosni i Hercegovini po arheološku nauku uopšte. Podvukao je dalje da su svi učesnici kongresa vrlo iznenađeni onim što su vidjeli i osjetili prilikom posjete mjestima iskopavanja. Zatim se diskutovalo o tačkama koje je Zemaljska vlada podnijela učesnicima kongresa. Izrazio je želju svih učesnika kongresa da se udovolji zahtjevima Zemaljske vlade, ali je dodao da neće biti moguće na sva pitanja dati povoljan odgovor. Virchow je naglasio da će se prvo diskutovati o nalazima do kojih je došlo u Butmiru. Prvi govornik bio je italijanski naučnik prof. Pigorini. On je podvukao značaj onoga što je vidio prilikom posjete Butmiru. Po njegovom utisku, butmirsko naselje nastalo je analogno naseljima na sojenicama u Italiji kao terra mare. Svoja izlaganja ilustrovao je sa više tipičnih presjeka i jednom skicom. Profesor Pigorini je osobito podvukao pojavu potpuno horizontalnog sloja unutar kulturnog sloja, postojanje stajaće vode, a ni pošto tekuće, zatim tipičnih koliba koje su stajale na sojenicama. Dakle, sve je govorilo o naselju kao terra mare. On je bio mišljenja da bi tačno istraživanje brežuljka, koji čini neolitsko naselje u Butmiru, potvrdilo njegova predviđanja. Pigoriniju se činilo da je za ograničavanje naselja potrebno izvršiti presjeke, da se iz njih shvati da li je vanjska granica brežuljaka slična kao kod terra mare. Pigorini je dalje iznio svoje pretpostavke da u Butmiru ima elemenata sličnih terra mara u Italiji. Predsjednik Virchow se na to obratio za informaciju Radimskom, koji je vršio iskopavanja u Butmiru, na što je ovaj na njemačkom jeziku izložio svoje poglede o neolitskom naselju u Butmiru.

Radimsky se osvrnuo na izlaganja Pigorinija i počeo da objašnjava postanak, osobine i značaj butmirskog neolitskog naselja. Na Pigorinijevu primjedbu da granice neolitskog naselja nisu poznate, da treba vršiti dalja i tačnija ispitivanja, izjavio je da je preko malih udubljenja našao granice butmirskog neolitskog naselja, i to je u predloženom planu konstatovao. Najprije je utvrđen sloj humusa u debljini od 30 do 40 cm, pa zatim kulturni sloj ispunjen nalazima. Ispod ovog sloja nalazila se upotrebljiva glina, debela 90 do 100 cm. Po formi je presjek naselja sljedeći: iz ravnice se izdizalo naselje kao jednostavan brežuljak. Tu su konstatovana udubljenja koja se smatraju kao najstarija naselja. U njima je nađeno mnogo vještačkih proizvoda (artefakta). Nađeno je takođe mnogo obrađenog kamenja. U većoj dubini nađeni su idoli, i to većinom unutar prebivališta. Zaključujući svoj stav o Butmiru, Radimsky je rekao da je čitav brežuljak nastao radom ljudskih ruku.³³

³²) Ibidem.

³³) Ibidem.

Zatim se razvila življa diskusija u kojoj je prvi učestvovao dr Munro. On je usvojio mišljenje Pigorinija, iako u Butmiru nije pronađeno kolje (sohe), da je neolitsko naselje u Butmiru nastalo na sličan način kao i terra mare u Italiji. I švedski arheolog prof. Mortillet je bio ovog mišljenja, naročito zbog toga što pronađene kosti nisu poticale od divljih, nego od domaćih životinja, što je bio slučaj i u terra marama. On je iznio misao da se u Butmiru radilo više o mjestu gdje se proizvodilo kameno i glineno oruđe, nego o jednom naselju. U daljoj diskusiji učestvovao je prof. Virchow. On je podvukao problem — da li se u Butmiru radi o naselju tipa terra mare ili se tu radi o nekom drugom tipu naselja. Virchow je iznio i problem hronologije i stanovništva koje je živjelo u Butmiru. Po njegovom mišljenju, potrebno je praviti razliku između zemljanih radova smještenih na kolju i terra mare koje su u Italiji postojale u određenom vremenu kulturnog razvitka. Pitanje daljih istraživanja i njihova pravca orijentisalo je profesora Virchowa da predloži rezoluciju koja je sastavljena na francuskom jeziku i prihvaćena. Potom je na predlog prof. Benndorfa izložio svoje gledište o butmirskom naselju dr M. Hoernes, koji je od ranije upoznat s tim problemom. On je izjavio da ne može dati određeno mišljenje, jer je potrebno da se izvrše dalja istraživanja.³⁴

Profesor Montelius³⁵ je ponovo istakao problem hronologije, i na osnovu onoga što je vidio u Muzeju i na terenu iskopavanja stekao je utisak da se nalazi u Butmiru mogu svrstati u kameno doba. To se može konstatovati po kamenim nalazima. Možda će se kasnije naći predmeti od metala iz perioda bronz. Po njemu, bilo je moguće da se ornamentički motivi javljaju kao predmet uvoza sa sjevera i zapada. Karakteristično je da se u butmirskom naselju javlja spiralna ornamentika, koja se javljala u raznim oblastima i raznim epohama. Po njemu, kameno doba u Butmiru bilo je pod uticajem orijentalnih naroda i njihovih kultura. Pitanje je da li su zemljane posude u Butmiru uvozni predmeti ili su domaća izrađevina. To bi upućivalo na lokalnu industriju. Činjenica je da su nađeni i idoli. Postavljalo se pitanje hronologije. Ukoliko je butmirsko naselje pripadalo kamenom dobu, onda se ono može svrstati u sredinu drugog milenija, ali nikako ne može biti starije do kraja trećeg milenija. Pošto Butmir predstavlja kameno doba, onda nastaje pitanje kada počinje bronzano doba u ovom dijelu Evrope. Bronzано doba se u Bosni ne može javiti prije nego u sjevernoj Italiji i centralnoj i sjevernoj Evropi. Najzad je zaključeno da se metalno (bronzano) doba u Bosni javlja dvije hiljade godina prije nove ere, pa je prema tome butmirsko naselje starije od dvije hiljade godina prije nove ere.³⁶

U diskusiji je učestvovao i francuski arheolog Renak³⁷ (Reinach) i postavio pitanje pronađenih idola u Butmiru: da li su oni domaći proizvod ili su predmet uvoza. On se nije odlučio za uvoz idola u butmirsko

³⁴) Ibidem.

³⁵) Montelius, Oscar, švedski praistoričar (1843—1921), profesor na Državnom istorijskom muzeju, državni antikvar. Poznato je njegovo djelo o tipološkoj metodi. Još je u vrijednosti njegov rad o periodu bronz.

³⁶) Bosnische Post, Nr. 67, 1894.

³⁷) Reinach, Salomon, francuski arheolog, istoričar umjetnosti (1858—1932). Direktor muzeja starina u nacionalnom muzeju St. Germain — en Laye kod Pariza.

naselje. Nije konstatovano staklo porijeklom s Istoka, niti asirska glinena roba, što više vodi uvjerenju da su idoli domaći proizvod. Ne treba smetnuti s uma, podvukao je Renak, da svaka kultura ima dodirne tačke sa stranim civilizacijama, da civilizacija nije ničija privilegija i da je ljudski nagon za podražavanjem velik.³⁸

Dr M. Hoernes, koji je ponovo govorio, izjavio je da se ne slaže s Renakom o prožimanju kultura. On je podsjetio naučni skup na radove švajcarskog naučnika S. Müllera, koji se bavi porijeklom i starošću bronzane kulture. On se bavio spiralnom ornamentikom, koja je pronađena u raznim nalazištima, pa je vršio upoređenja nalaza ove kulture. Po njemu, svi nalazi spiralne ornamentike stajali su pod jakim feničkim uticajem. Ova spiralna ornamentika, karakteristična za bronzanu kulturu, nije stigla na evropski sjever morskim putem, nego postupno preko srednje Evrope, kopnenim putem.³⁹ U daljoj je diskusiji dr Hoernes naglasio da bi bilo nužno duže vrijeme za diskusiju o brojnim problemima vezanim za neolitsko naselje u Butmiru. Ministar zajedničkih finansija Kalaj je želio da se publikuju rezultati naučnih istraživanja u Butmiru. Podvukao je da se ovaj naučni skup i sastao da diskutuje o Butmiru. O rezultatima butmirskog istraživanja nije se nigdje pisalo. Kongres je dao inicijativu za jednu publikaciju o Butmiru. Pa i ako se pojavi publikacija, to ne znači da ona treba da sadrži konačno mišljenje naučnika i završen istraživački rad. Do sada su vršena probna iskopavanja, izrađene neke tabele i materijal do koga se došlo iskopavanjem približen je naučnicima. Po sebi se razumije, naglasio je dr Hoernes, dobijeni materijal će biti sreden metodski. Prethodno se namjeravalo da se dade pregled materijala koji je iskopan u 1893. g. U tu svrhu je dr Hoernes u novembru 1893. izvršio izbor među pronađenim predmetima. On je bio mišljenja da bi jedna publikacija o butmirskim nalazima bila još preuranjena, pošto se očekuju novi nalazi. Što se tiče publikacije o butmirskim nalazima, prof. Hampel je bio drugačijeg mišljenja. Publikacija bi mogla da uslijedi i prije nego se završe konačna istraživanja. Ona bi izazvala senzaciju u naučnom svijetu, pa je potrebno da se pristupi postupnom objavljivanju rezultata iskopavanja. Prof. Ranke je istakao povjerenje u rad na iskopavanju Radimskog. Izrazio je uvjerenje da će se i o butmirskim nalazima govoriti i pisati kao što je to bilo i sa halštatskim nalazima.⁴⁰ Ovim je bila završena diskusija o Butmiru.

Drugog dana diskusije došlo je na red pitanje Glasinca. Trebalo je da se odgovori na treće pitanje koje je postavila Zemaljska vlada, da se odgovori o karakteru nalaza na Glasincu. Učesnicima u diskusiji dao je objašnjenja rukovodilac radova na iskopavanju na Glasincu kustos Fiala. Radovi na iskopavanju trajali su već tri godine. Fiala je govorio uopšte o Glasincu i ogromnom broju nekropola koje se nalaze na glasinčkoj visoravni (20.000 nekropola), na prostoru od oko 30 kvadratnih milja. Govorio je o karakteru grobnica, načinu sahranjivanja i kosturima koji su u njima nađeni. Pored nekropola, na glasinčkoj visoravni se nalazi oko 30 gradina. Karakteristično je da se u neposrednoj blizini gradina nalaze nekropole. Što se tiče nalaza u nekropolama, Fiala je zastu-

³⁸) Bosnische Post, Nr. 67, 1894.

³⁹) Ibidem.

⁴⁰) Ibidem.

pao mišljenje da oni pripadaju starijem željeznom dobu. Glasinački halštatski period bi se mogao podijeliti na stariji i mlađi. Pored predmeta koji pripadaju halštatskom periodu, nađeno je ukrasnih predmeta od bronzе, kao što su ukrasne igle, narukvice, mačevi i dr. Isto tako je nađeno predmeta iz rimske epohe, kao što su novci, mačevi i dr. A nađeno je ostataka koji su pripadali epohi seobe naroda. U vezi s pitanjem koje je postavila Zemaljska vlada, primijetio je kustos Fiala, da je u gradinama nađeno predmeta halštatskog perioda, ali ne mnogo. Glinenih posuda je nađeno i u gradinama i nekropolama. To ga je navelo na pretpostavku da je stanovništvo gradina identično s onim koje je imalo svoje grobnice na Glasincu. Fiala je napomenuo da gradine i nekropole stoje u neposrednoj vezi. Vremenski padaju u period prije 6. odnosno 5. vijeka nove ere, a kada se uzmu u obzir i rimski nalazi, onda se oni produžuju do perioda između 5. i 6. vijeka nove ere. Za kasniju, srednjovjekovnu istoriju Glasinca Fiala je naglasio da za taj period nema stručnjaka, a o etnološkim nalazima treba da se izjasne stručnjaci, etnolozi. Renak je preveo Fialino izlaganje na francuski jezik.⁴¹

U daljoj diskusiji je učestvovao dr Glück, koji se naročito osvrnuo na skelete glasinačkih grobnica, te je počeo da izlaže svoja shvatanja kojim rasama pripadaju lobanje tih skeleta. Glasinačku visoravan je naseljavalo više ilirskih plemena. Ispitivanja su pokazala srodnost glasinačkog ilirskog stanovništva sa savremenim albanskim plemenima, koje je smatrao (dr Glück) potomcima Ilira. Po Monteliusu, Glasinac je predstavljao niz različitih naselja u kojima je svaka gradina bila središte naselja. U diskusiji su još učestvovali dr Verneau i dr Weisbach. Zaključujući diskusiju o glasinačkim nalazima, predsjednik kongresa prof. Virchow izrazio je mišljenje da su potomci Ilira savremeni Albanci. On se osvrnuo na izučavanje generalnog konzula Hahna koji je dokazivao teoriju o vezama Ilira i Albanaca.⁴²

Po ovom dužem zadržavanju diskusije na rezultatima arheoloških istraživanja u dva osnovna i najvažnija centra iskopavanja, u Butmiru i na Glasincu, jasno se vidj da je skup evropskih arheologa, a donekle i antropologa, bio veoma zainteresovan za postignute rezultate, te je mnogo očekivao i od narednih radova. U vezi s tim bio je isto tako zainteresovan za publikacije koje je trebalo da se pojave. Već potaknuta i usmjerena diskusija je jasno ukazivala da je okupacioni režim želio da postigne što veće rezultate na području nauke, a sve radi postizanja efekta, pa je na tome mnogo i radio.

V

Ministar zajedničkih finansija Benjamin Kalaj je namjeravao da arheološki i antropološki kongres u Sarajevu iskoristi i da u naučnom svijetu Evrope populariše što više civilizatorsku misiju Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini. Zato je on isticao Zemaljskoj vladi potrebu da se izda zvanični izvještaj o održanom kongresu (28. novembra 1894). Kalaj je podvukao da želi da se jedan takav zvanični izvještaj ilustruje raznim prilogima koji bi sadržavali umjetničke slike i fotografije. Još ranije, u oktobru 1894, Zemaljska vlada je, izvještavajući Zajedničko mi-

⁴¹) Ibidem.

⁴²) Ibidem.

nistarstvo finansija o radu kongresa, dostavila neke fotografije.⁴³ Zemaljski muzej je bio sastavio kolekciju fotografija. Mnogi učesnici kongresa su izrazili želju da im se dostave fotografije snimljene za vrijeme njihovog boravka na kongresu. To se posebno vidjelo iz pisma G. Mortilleta. Zemaljska vlada je bila mišljenja da bi bilo cjetishodnije da se od svih snimljenih fotografija napravi posebno ukrašena mapa koja bi se dostavila učesnicima kongresa. Iako Zemaljska vlada nije imala visoko mišljenje o umjetničkoj vrijednosti ovih fotografija, ipak je molila Ministarstvo za odobrenje da se izradi ova mapa. Preporučila je da se prva i posljednja strana mape ukrase slikama koje bi alegorijski prikazale arheologiju i antropologiju u fotografskoj reprodukciji. Dvije takve slike Zemaljska vlada je povjerila akademskom slikaru iz Berlina Leu Arndtu. Na prvoj strani mape stavio bi se natpis koji bi glasio: »Congressus Sarajevoensis a XV usque XXI Augusti«. Fotografije bi se poredale po izvjesnoj srodnosti na kartonima koji bi činili posebnu mapu. Mapa, uključujući i dvije alegorijske predstave, iznosila bi 19 kartona. Svi kartoni bi bili od cvršceg papira sa zlatnim rubom. Mapu bi trebalo da poveže poseban vješt knjigovezac u Beču. Na gornjoj površini mape bio bi utisnut bosanski grb sa posvetom u zlatnom tisku, sa tekstom: »Den Theilnehmern des wissenschaftlichen Congresses in Sarajevo vom 15. bis 21. August 1894, gewidmet von b. h. Landesregierung«. Bilo je predloženo da se napravi 50 primjeraka ove mape i da se od tog broja dodijeli: dr Hoernesu 36, Zajedničkom ministarstvu finansija 2, Zemaljskoj vladi 4, direktoru Zemaljskog muzeja i sedmorici upravnika muzejskih zbirki 8 primjeraka. Zatim su predloženi izdaci za izradu takve mape i traženo odobrenje izdataka.⁴⁴

Kalaj je u svom zahtjevu izrazio Zemaljskoj vladi mišljenje i želju da izvještaj o kongresu nosi zvanični karakter, a trebalo bi da sadrži ne samo naučne diskusije nego i posjete Muzeju i arheološkim iskopinama. U tu je svrhu bilo potrebno da se prikažu događaji koji su vezani za kongres i da se obezbijedi slika pojedinih grupa programa. Radi toga je potrebno da Zemaljska vlada izda detaljne instrukcije Zemaljskom muzeju. Za svaki programski odsjek treba da se daje poseban izvještaj. U ovim izvještajima bi se opisali oni dani kongresa koji su značajni, kako bi oživjeli izlaganja i obogatili tok zbivanja, pošto kraće notice ne bi odgovarale svrsi opšteg izvještaja. Posebni izvještaji treba da se odnose na: 1) učešće gostiju na svečanim molitvama raznih vjeroispovijesti na carev rođendan, 18. avgusta, 2) posjetu radionici umjetnih zanata, fabrici čilima i fabrici duhana, 3) posjetu Ilidži, i to rimskim ostacima i nalazima i banji i banjskim uređajima, 4) razgledanje istaknutih građevina Sarajeva: Begova džamija, Šerijatska sudačka škola (Gradski muzej), nova Vijećnica. Gdje je to moguće, treba da bude povezano sa čaršijom, njenim starim građevinama i zanatskim proizvodima i 5) tursku večeru kod gradonačelnika.⁴⁵

Već sam sadržaj posebnih izvještaja koje je trebalo sačiniti jasno govori o efektu koji je trebalo da u stranom svijetu napravi prvi naučni kongres u Sarajevu. Kalaju je trebalo da se dostave i izvještaji koji se

⁴³) ABH, ZMF, Nr. 14. 306/BH-1894.

⁴⁴) ABH, ZMF, Nr. 12654/BH-1894.

⁴⁵) ABH, ZMF, Nr. 14306/1894.

odnose na posjetu naučnika Zemaljskom muzeju i Zemaljskoj bolnici. Najzad je trebalo, po izričitoj Kalajevoj želji, uputiti svakom učesniku kongresa cirkular kojim bi se tražilo da dostavi priloge za izvještaj. Cirkulari bi se uputili na njemačkom i francuskom jeziku. O rezultatima ove naredbe ministar je želio poseban izvještaj.⁴⁶

U vezi s naređenjem ministra Kalaja Zemaljska vlada je uputila direkciji Zemaljskog muzeja instrukciju u kojoj je izložila namjere ministra da se objavi izvještaj o kongresu u kome bi se ne samo dao vjeran prikaz o naučnom dijelu kongresa nego se tražilo i sljedeće: 1) potpunu transkripciju stenograma koji je vođen za vrijeme diskusija u svečanoj sali Zemaljske vlade, kao i da se dostave i svi govori održani prilikom pozdrava, 2) specijalan izvještaj o posjetama u dane 16. i 17. avgusta pojedinim odjeljenjima Muzeja. Ovaj izvještaj trebalo je da sadrži predavanje direktora Muzeja Hörmanna. Takođe je trebalo opisati posjete pojedinim nalazištima na kojima su se objašnjavali rezultati iskopavanja Radimskog u Butmiru i Fiale na Glasincu, Jezerinama i Sobunaru. Posjetu rimskim spomenicima trebalo je da opiše Pač, srednjovjekovnim Hörmann, antropološkoj zbirci dr Glück, zbirci kostima i etnografskih objekata dr Truhelka, prirodnjačkoj zbirci kusosi Reiser i Apfelbeck. Iako objašnjavanja pojedinih stručnjaka posjetiocima Muzeja nisu imala karakter predavanja, izvještaj ipak treba da iskaže koja su naučna saopštenja data. Potrebno je, dalje, da čuvari zbirki dadu statističke podatke o djelovanju zbirki i odgovore na pojedina pitanja, a osobito prilikom isticanja vrijednosti pojedinih objekata koji su privukli pažnju posjetilaca. Dobro bi bilo da se navede i po koji citat iz izjava naučnika koje su davali prilikom posjete pojedinim zbirkama. Poseban odlomak u izvještaju treba posvetiti predmetima koje je vicekonzul Pisko nabavio iz Albanije iz područja arheologije i etnografije.⁴⁷

Potrebno je, takođe, da se podnesu izvještaji o iskopavanjima u Butmiru na dan 16. avgusta, o posjeti Sobunaru i Debelom brdu 17. avgusta i o razgledanju starina na Glasincu i probnom iskopavanju u Rusanovićima. Trebalo, je po mogućnosti, što vjernije izložiti opšti tok ekskurzije, kao i predmete koji su izazivali pažnju posjetilaca. Prilikom kongresa učinjeno je mnogo fotografskih snimaka, kako od strane domaćih učesnika, tako i od nekih gostiju. Direkcija Muzeja treba da prikupe što je moguće više snimaka, da napravi izbor reprodukcija i da ih uputi Ministarstvu. Dalje se očekuje da će autori pojedinih izvještaja o ekskurzijama priključiti fotografije, kao i crteže onih predmeta koji su u njihovim izvještajima istaknuti. Isto tako je potrebno da se izrade klišei istaknutih objekata koje je diskusija zahvatila.⁴⁸

Posebna instrukcija Zemaljske vlade upućena je upravi Zemaljske bolnice koju su posjetili učesnici kongresa. Istaknuto je da je potreban detaljan izvještaj o toj posjeti. Trebalo je da se u izvještaju naglasi da je posjeta Zemaljskoj bolnici posebno rezervisana u dane kongresa. Zato je trebalo da uprava Bolnice uz saradnju ljekara pojedinih odjeljenja sačini izvještaj o posjeti učesnika kongresa ovoj ustanovi. Taj izvještaj je trebalo da se dostavi Ministarstvu. Izvještaj je trebalo da

⁴⁶) Ibidem.

⁴⁷) ABH, ZMF, Nr. 14306/BH-1894.

⁴⁸) Ibidem.

sadrži opšte podatke o bolnici, njenom osnivanju, obimu, organizaciji i dr. U izvještaju je trebalo da se naglasi koja su odjeljenja posjetili kongresisti i njihove eventualne izjave. Podvući posebno utiske koje bi posjetioci dali u toku posjete. Od osobitog značaja bile bi izjave medicinskih autoriteta (Virchow, Ranke i Verneau). Ovom izvještaju treba priložiti plan bolnice i izgled pojedinih zgrada.⁴⁹ Ovom prilikom je Zemaljska vlada uputila posjetiocima kongresa obavještenje da namjerava izdati ilustrovan izvještaj o kongresu. Izvještaj će se objaviti istovremeno na njemačkom i francuskom jeziku.⁵⁰ Zemaljska vlada je namjeravala da objavi naučnu diskusiju i u tu svrhu je dostavila članovima kongresa stenografske bilješke koje su objavljene u »Bosnische Post«, 65—67. Ukoliko stenografske bilješke nisu tačno obuhvatile izlaganja učesnika kongresa, zamoljeni su da dostave dopune. Ukoliko bi pojedini učesnici željeli da naknadno iznesu svoja zapažanja o pojedinim problemima, Zemaljska vlada je molila da ih upute radi objavljivanja u planiranom izvještaju.⁵¹

Kod manjeg dijela učesnika sarajevskog kongresa Zemaljska vlada je naišla na razumijevanje. Već u septembru 1894. izvijestio je Hörmanna G. de Mortillet iz Pariza da je zahvalan na ukazanoj pažnji prilikom održavanja kongresa arheologa u Sarajevu i da je raspoložen da napiše u više naučnih časopisa članke i bilješke o Zemaljskom muzeju i njegovoj djelatnosti na raznim područjima, kao i to da će francuskom ministru prosvjete podnijeti izvještaj o kongresu. Osim toga pomenuti naučnik pokazao se pripravnim da preko francuskog ministarstva prosvjete, i to preko biroa za razmjenu časopisa, pribavi Muzejskoj biblioteci razna djela. Tražio je podatke iz kojih grana nauke bi Muzej želio da nabavi knjige. Dalje je pitao da li bi se u tu svrhu mogao poslužiti internacionalnim biroom za razmjenu publikacija u Beču.⁵²

Zemaljska vlada je bila raspoložena da prihvati ponudu francuskog naučnika. Zato je molila Ministarstvo za ovlaštenje da može odgovoriti de Mortilletu da Muzejska biblioteka treba prije svega djela koja tretiraju arheologiju, antropologiju i etnologiju, zatim publikacije iz raznih struka prirodnih nauka. Navedeno je poimenično nekoliko francuskih edicija koje bi došle u obzir za razmjenu. Publikacije koje je nudio de Mortillet trebalo bi da direktno stižu Zemaljskom muzeju, a ne posrednim putem. Direktor Mortilletu, kao i drugim učesnicima kongresa, poslaće se oni brojevi »Bosnische Post« koji tretiraju rad kongresa. Što se tiče de Mortilletova zahtjeva da mu se dostave fotografije sa učesća u iskopavanju na Glasincu treba da mu se odgovori da će učesnicima kongresa biti dostavljene kolekcije slika i fotografija sa kongresa u lijepo uređenoj mapi.⁵³

Kosta Hörmann je u Glasniku Zemaljskog muzeja za 1894. objavio u izvještaju o kongresu arheologa i antropologa dva pisma, u prevodu i originalu, dr Munroa i G. Mortilleta, koji iz kurtoazije daju iz-

⁴⁹) Ibidem.

⁵⁰) Ibidem.

⁵¹) Ibidem.

⁵²) Ibidem.

⁵³) Ibidem.

raze svoje zahvalnosti za dobar doček i ukazanu pažnju za vrijeme kongresa.⁵⁴

Iz detaljnih instrukcija koje je Zemaljska vlada uputila upravnima Muzeja i Bolnice vidi se jasno da se željelo posebnim štampanim izvještajem upoznati stranu javnost o djelatnosti okupacione administracije na području nauke. Nismo sigurni da je ovaj izvještaj objavljen. Vjerovatno je i da jest, ali mu mi nismo mogli naći traga u arhivskim fondovima Arhiva Bosne i Hercegovine.

Prvi naučni kongres koji je održan u Sarajevu 1894. g. trebalo je, u prvom redu, da režimu pruži priliku da se predstavi naučnom svijetu kao zaštitnik nauke u zemlji koja je Evropi bila do austrougarske okupacije sasvim nepoznata. U praktičnom pogledu trebalo je da ovaj kongres najistaknutijih evropskih arheologa i antropologa da ocjenu rada na istraživanju zemlje i dobijenih rezultata. Sporna pitanja je trebalo propustiti kroz filter diskusije i utvrditi stvarnu vrijednost dobijenih rezultata, prije nego se pristupi publikovanju. Radilo se, bez sumnje, oprezno. Zato je i došlo do publikacije o butmirskoj neolitskoj stanici istom poslije ovog kongresa. Onako detaljna obavještenja o potrebi izvještaja koji bi trebalo da prikažu razne strane održanog kongresa, izjave naučnika, njihovo interesovanje za rezultate koje je režim postigao, u osnovi su imala da služe jednom istaknutom cilju: prikazu austrougarske uprave i njenog djelovanja na području nauke. Zemaljski muzej je postao središte naučno-istraživačkog rada i režim je ovoj ustanovi poklanjao punu pažnju, pomagao njen razvitak kako davanjem obilnih materijalnih sredstava tako i brigom za solidnim kadrovima.

⁵⁴) Glasnik Zem. muzeja, 1894.

ZUSAMMENFASSUNG
KONGRESS DER EUROPÄISCHEN ARCHÄOLOGEN UND
ANTHROPOLOGEN IN SARAJEVO

(August 1894)

Mit der Okkupation Bosniens und der Herzegowina (Hercegovina) seitens Österreich-Ungarns, im Jahre 1878., brach eine neue Ära in der Geschichte dieser Länder ein. Bis daher der europäischen gelehrten Öffentlichkeit unbekannt, fügten sich Bosnien u. d. Herzegowina immer mehr in das ökonomische und kulturelle System Europa's ein. Die Okkupationsverwaltung bestrebt sich systematisch, die Bände Bosniens u. d. Herzegowina mit der Doppelmonarchie, ja sogar die Beziehungen mit dem übrigen Europa zu vertiefen. Zu diesem Zweck wird ein neues wissenschaftliches Centrum gestiftet, wie es das im Monat Februar d. J. 1888 gegründete Landesmuseum war. Bald darauf erscheint im J. 1889 sein »Glasnik Zemaljskog muzeja« genannter Bote, und schon im J. 1892 beginnt die Wiener Ausgabe desselben in deutscher Sprache unter dem Titel »Wissenschaftliche Mitteilungen«. Der Organisator der Okkupationsverwaltung von Bosnien u. d. Herzegowina und ihr Hauptverwalter Benjamin Kállay, Minister der gemeinsamen Finanzen, war am eifrigsten bestrebt, die zivilisatorische Rolle (Mission) der Doppelmonarchie in Bosnien und d. Herzegowina vor dem Angesicht Europa's bekanntzumachen und zu unterstreichen. Zu diesem Zweck förderte er die Gründung und die Tätigkeit des Landesmuseums und seiner wissenschaftlichen Editionen. Er unterstützte auch die Herausgabe einzelner besonders bedeutender Veröffentlichungen des Landesmuseums. Da Ende des XIX. Jahrhunderts in Europa die archäologische und die anthropologische Wissenschaft eigens geschätzt waren, so war man auch in Bosnien und der Herzegowina meistens um die Ausfindigmachung und die Publikation neuer archäologischer Entdeckungen bemüht. An diesem Werke arbeiteten einige hervorragende Fachleute, deren Resultate sich schon im Anfang bemerkbar machten. Es wurden die neolithische Station von Butmir und eine Siedlung aus dem Eisenalter in Glasinac entdeckt. Man war auch auf anderen Gebieten tätig.

Nach der Auffassung Kállay's sollte man der europäischen gelehrten Öffentlichkeit die in Bosnien u. d. Herzegowina erzielten Resultate vorzeigen, ihren Urteil vom Werte derselben erlangen und vor der öffentlichen Meinung die in Bosnien u. d. Herzegowina errungenen Resultate stärker zum Ausdruck bringen, eine fachmännische Abschätzung ihrer Werte erzielen, und dadurch wollte er sich noch eindrucklicher als Träger der europäischen Gesittung in einem ehemals entlegenen »Wilajet« wie es Bosnien-Herzegowina gewesen war. Um diesen Zweck zu erreichen, sollte man einen Kongress der europäischen Archäologen und Anthropologen organisieren und zwar in Sarajevo als politischem und Kultur-Centrum der Okkupationsverwaltung. Laut Beschluss der Landesregierung und des Ministers Kállay wurde der erste Archäologen-und Anthropologenkongress in Sarajevo (vom 15. bis zum 21. August des Jahres 1894.) einberufen. Am dieser gelehrten Versammlung nahmen teil auserwählte hervorragende Gelehrte aus mehreren europäischen Ländern wie Schweden, Deutschland, England, Schweiz, Frankreich, Italien und der Dop-

pelmonarchie. Es ist bezeichnend, dass dieser wissenschaftlichen Versammlung kein einziger Gelehrter aus den slavischen Ländern beiwohnte, weder aus Russland noch aus der Habsburger-Monarchie. Im Verlauf des siebentägigen Aufenthaltes in Sarajevo wurden den ausländischen Gelehrten ausnehmende Aufmerksamkeiten seitens des Régims erwiesen. Auch der Minister Kállay fand sich an diesen Tagen in Sarajevo ein.

Den ausländischen Wissenschaftlern hielt einen Vortrag über die Bedeutung und Entwicklung des Landesmuseums sein Direktor K. Hörman, und L. Thallóczy über die Kulturstufen in der Entwicklung Bosniens u. d. Herzegowina.

Die erzielten Resultate wurden den Gelehrten auf dem Terrain, in Butmir und Glasinac, gezeigt. Es ist charakteristisch, dass anlässlich der Exkursionen in die Ausgrabungsorte eine lebhaft wissenschaftliche Diskussion über die Resultate geführt wurde, zu denen man gelangt war. So kam man, tatsächlich, durch Diskussionen zu einer sicheren Abschätzung der erzielten archäologischen und anthropologischen Resultate, was die Veröffentlichung besonderer Editionen aus diesem Gebiete zur Folge hatte, wobei speziell eine prachtvoll ausgestattete Ausgabe über die neolithische Station von Butmir hervorragte.

(Übersetzung v. D. M. Korkut)